Irodalomtörténeti Közlemények (ItK) 130 (2026) 5
doi:10.56232/itk.2026.5.05

Janus Pannonius: Epigrammái latinul és magyarul

Szerkesztette Török László és Mayer Gyula
Bibliotheca Collegii Professorum Hungarorum
Piliscsaba: Makovecz Campus Alapítvány, 2025, 538 l.

FARKAS Flóra

ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet Reneszánsz Osztály, tudományos segédmunkatárs;
ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, doktorjelölt
ORCID: 0000-0002-1648-8704

A bilingvis kiadások összehasonlító olvasásra hívnak. Sőt, a fordítás minden esetben olvasható az eredeti egyfajta kommentárjaként, és ennek a megközelítésnek meg is van a szövegszerű hagyománya a kétnyelvű könyvek történetében. Még hasznosabb, hogyha egy-egy oldalpár összevetéséhez bőséges jegyzetanyag kínál szempontokat, irányítva és erősítve eredeti és fordítás együttes értelmezését. Janus Pannonius epigrammáinak latin–magyar kiadása is ilyen ajánlattal fordul az olvasóhoz. Az epigrammák gyűjteményes újrakiadásának régi szükségét betöltő kötetet gazdag és gondos kommentár alakítja Janus értő olvasásának nélkülözhetetlen kézikönyvévé.

A könyv latin fele a 2006-os kritikai kiadáson alapszik. Ritoókné Szalay Ágnes következtetései nyomán, kronologikus sorrendben követik egymást az epigrammák. (523–524.) A kötet a korábbi bilingvis kiadásokkal szemben csak egyvalamiben marad alul: papírjának súlya megkívánja az asztali alátámasztást. Minden egyéb tekintetben örvendetes az *aemulatio*. Az 1972-es, V. Kovács Sándor szerkesztette edíciónak még csak tartalomjegyzékében szerepelt az egyes versek fordítóinak neve, így ez jóval kevésbé utalt a Janus-sorok fordításműként való olvasására, és a (rövidebb) jegyzetapparátus is elkülönült magától a szövegtől. A második kétnyelvű kiadás óta eltelt közel fél évszázad filológiai eredményei alapján pedig lehetővé vált számos félreértelmezés korrigálása, a fordítások pontosítása, és Janus magyar hangjának szüntelen kikísérletezése is szempontokat kaphatott a modern műfordítások összehasonlító elemzéseiből.

Noha az új fordítások egy része nem itt jelenik meg először,[1] fontos, hogy a köztudatban és az oktatásban is egyaránt megjelenhessenek a teljes új kiadás révén. Számos ismert epigramma újabb fordításban olvasható, ezeknél a jegyzet részletes elemzést is tartalmaz. Kissé félrevezető, hogy a korábbi kiadás szerinti versszám akkor is fel van tüntetve, ha a fordítás nem abból va-

1 Török László, *Janus-arcok: Összegyűjtött tanulmányok, recenziók, fordítások és kommentárok*, Értekezések a magyarországi latinság köréből 2 (Budapest: Typotex, 2008).

ló, viszont szerencsére legtöbbször alapos összehasonlító reflexió mutat rá a cserék szükségességének szempontjaira, illetve különféle fordítói elképzelésekre egy-egy epigramma kapcsán.

A kötet olvasását jószerével nem zökkentik zavaró sajtóhibák.[2] A szerkesztői utószóban megfogalmazott elvek szerinti írásmód a lehetőségekhez mérten alkalmazkodott a könyv gyűjteményes jellegéhez. Ha a görög és latin nevek tudományos helyesírásától eltérően járt el egy fordító, megoldása megmaradhatott, különösen, ha ezt metrikai szempontok is alátámasztják. (524.)[3]

A kötet egyszerre töltheti be a népszerű kiadás és a dúsan kommentált szakkönyv szerepét. Kétnyelvű elrendezése önmagában tanulságos, így nemcsak magyar-, de latintanárok is nagy haszonnal forgathatják, ám számos szerkesztői-fordítói megjegyzésének köszönhetően a felsőoktatásban is hozzájárulhat akár még a fordítás tanításához is. Legfőképp azonban Janus költészetéről tanulhat sokat az olvasó, akár úgy is, ha nem tud latinul. A régi magyar irodalom egyetemi oktatásában különösen nagy segítség, hogy az epigrammák antik és humanista forrásai, szövegpárhuzamai többnyire magyar fordításukkal együtt, szerepelnek a kommentárban. A látszólag könnyed, rövid versek külön-külön és egymáshoz szervesen kapcsolódva tárulnak fel intertextuális rétegeikben. Tudhatjuk, tudni véli a laikus olvasó és a diák is, hogy mindez jóval több, mint amennyi a fordításban a humanista szövegalkotási gyakorlatokból látható, de hogy miként több, itt egy-egy versre lebontva mutatkozik meg.

A jegyzet az eredeti szöveg kommentárja és magyarázata, emellett a fordítás finom elemzése. Az olvasón múlik, milyen mélyen merítkezik meg ebben a folyamban, így a szövegkiadás sokrétű taneszköz is lehet. Alapvető történelmi, földrajzi és mitológiai magyarázatok vezetik fel egy-egy Janus-epigrammára felfűzve az antik irodalmi allúziókat, a kapcsolódó szöveghelyekből olykor motívum- vagy toposztörténetté bővülve, melyek szervesen szövődnek egybe a korabeli poétikai elgondolásokkal. A jegyzetek az ismétlődő motívumokat, szereplőket is rendre megemlítik. A művelődéstörténeti hátteret egy fordítás önmagában nem tudja az értelmezéshez szükséges mértékben megvilágítani, legyen szó akár 15. századi felfogásokról (244) vagy életrajzi kontextusról (68), ami szintén növeli a kommentár jelentőségét. Érzékelhetővé válik, hogy egy-egy vers milyen más irodalmi művekkel áll kapcsolatban, mi közhely, mi kölcsönzés, allúzió, intertextuális játék benne. A magyar fordítás még a legjobb esetben is szükségszerűen elfedi, milyen tarka az irodalmi hagyomány szövete még egy látszólag egyszerű kétsorosban is. Értelmezésük lehetőségeit a művel és fordításával is egybeolvashatóan közölt apparátus jelentősen bővíti. Szemléletessé válhat például, hogy egy magasztaló epigramma hogyan alakult pár szót kicserélve gúnyossá Janus kezén. (334.) Másutt szöveghelyek részletes elemzése bontja ki, mit változtat választott előképéhez, Martialishoz képest (például: 140–141).

Ezen építőkövek és alkotói folyamatok leírása szerkesztői szempontból kétségtelenül kihívás. Észre kell vennünk, hogy nem tisztázott – de talán nem is lehet az – egy-egy variálódó megfogalmazás jelentésessége (mennyire tudatosan viszonyul és nyúl vissza elődeihez Janus). Mást

2 A hajózó lovag „nagy puha *hajainak*" (159) kék foltjain eltöprenghet kissé az olvasó, de legalább a bordatörést („post fractum rigido robore molle latus") megúsztuk, mire a magyar oldalra átért. Egy újabb kiadásban a műértelmezéssel, fordításokkal és előszóval is közreműködő Jankovits László nevét mindenképpen helyre kell majd állítani. (524.)

3 Ez vezethet olyan megoldásokhoz, mint hogy egy versen belül szerepeljenek *Phryné* és *Vénusz* névalakok. (37–39.) Máskor a metrika jogos javára sem változott meg a régi fordítás (*Nesztor*; *Nestór*, 13). Ráadásul a fordítói írásmódok következetes megőrzése sem minden esetben indokolt (*Homéros*; *Olümposz*, 23).

sugall a segítségül hívás, mást a kölcsönzés, átemelés, hasznosítás; nagyobb tudatosságot sejtet, ha láttatni akarásról, centóról szólunk, mint ha az auktor „segített Janusnak" (262) kifejeznie magát. Másfelől találó és jellemző, hogy valójában nem neki segít Martialis, hanem a rejtvényt fejtő olvasónak. (260.) A „tudat alatti" (355) versengés lehet puszta kölcsönzés (ha van ilyen) vagy inventiózus mozaik – ez aligha határozható meg –, a körülírás jellege mindenesetre befolyásolja, hogyan mutatkozik meg előttünk elemeiben a humanista alkotás.

Különösen örvendetes a forráshasználat és a fordítás együttes megvilágítása a jegyzetekben. Így az eredeti mű stilisztikai széttartása lehet patetikus antik allúzió, akár megmutatkozik ez a fordítás tudatos disszonanciájában (például: *gané*, *szarj*; *nem esdek*, 45), akár kivitelezhetetlen, hogy az *Aeneis*-referenciákat a műfordítás is érzékeltesse. (103.) Ugyancsak fontos fejlemény, hogy a fordítások szövegkritikai alapú javítása eredetijükkel együtt olvasható. Hogy csak egy példát említsek a sokból: *terreus* ('földi halandó') helyett a *ferreus* jelző a helyreállított kontextusban egy Nagy Sándor-szoborra vonatkozik. (252–253.)[4] Másutt mellőzött jelentésárnyalatot (326) pótol az új fordítás és a jegyzet is, vagy egyenesen hiányzó sorokat (348), vagy ellenkezőleg, többlettartalmat jelez (138) és tesz helyre szó szerinti fordításban.

Számos esetben azonban megmarad a korábbi fordítás, melyet a jegyzet korrigál, illetve pontosítja, kiegészíti a közölt megoldást: mit nem tudott átadni az eredetiből. A kommentár olykor a latin vers hangfestő jellegére hívja fel a figyelmet (310), és jellemző, hogy többféle fordítási lehetőséget latolgatva vet számot az előzményekkel (például: 259). A kézzelfogható tévedések kijavítása és az eredeti utalásainak, visszaadhatatlan árnyalatainak feltárása egyaránt fontos, bár az előbbi esetben mindig felvetődhetne az ezúttal mellőzött újrafordítás is, ha már a jegyzetekből képet kaphatunk róla, milyen lehetne, milyennek kellene lennie. Több esetben még a fordítás pontatlanságának elemzése (például: 57) sem elég alap a cserére. Van, hogy a jegyzet két sorhoz két régről ismert hibáról[5] tájékoztat, a kényszerű archaizmust (*edény*[e]*i*) észleljük, a régi fordítás mégis megmarad (377); máshol egy újabb fordításnál is csak a kommentárból (és az eredetiből) derül ki a mű valódi értelme. (45.)

A reflexió a fordítói hibákra minden esetben tanulságos. Kiemelném itt a *religiosus* szó félrevezető fordításának magyarázatát (nem *hívő*, inkább *babonás*, 164) vagy *A költő Martialishoz* régi fordításának félreértéseihez írottak fontosságát. (247.) Ám a korrekciók nem mindig győzik meg az olvasót, hogy a megold(hat)atlanság szemléltetése érdekesebb és érvényesebb, mint egy új megoldás volna. Ezek az implicit felhívások, sőt kihívások rendszeres és igen fontos jelzései[6] annak, hogy Janus újrafordításának örök aktualitását egyetlen gyűjteményes megújulás sem írja, írhatja felül.

A lefordíthatatlan terminusok (például a *rector magnificus* titulus, 13) vagy a fordításban feloldódó, eltűnő címek, idézetek (például a pseudo-pythagorasi *Aurea carmina*, 42; vagy a bibliai *quod scripsi, scripsi*, 142–143) viszont sokszor csakugyan visszaadhatatlanok, nem is beszélve a szójátékokról. Nélkülözhetetlen ilyenkor a műfordítást kísérő, tolmácsoló jegyzet. A magyarban

4 Török László, „Janus Hungaricus, avagy filológiai barangolások a Janus-epigrammák magyar fordításainak birodalmában", in Török, *Janus-arcok…*, 68–98, 70. Első közlés: in *Klaniczay-emlékkönyv: Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére*, szerk. Jankovics József, 73–100 (Budapest: Balassi Kiadó, 1994).

5 Török, „Janus Hungaricus…", 71–72.

6 Például a „kiforgatás" magyarázata (235), a „nem tolmácsolt" finom ellentétek (62), amikor „a fordításból hiányzik" valami fontos (72), vagy hogy az eredeti más hangnemben szól. (335.)

nem létező nyelvtani nemek kiaknázását (75), a szójátékokat és a legtöbb antik irodalmi allúziót egyaránt meg kell magyarázni, hiszen talán nem is lehetséges olyan fordítás, mely érzékeltethetné őket. Mindenesetre befolyásolhatja a fordítót, ha tudja, hogy alaposan megjegyzetelt bilingvis kiadásba szánja munkáját. Tehermentesíti is a fordításokat ez a kontextus, de talán felvetődik, nem kérdőjelezi-e meg valamelyest létjogosultságukat is. Ha jegyzetben magyarázzuk el a szójátékokat, esetleg kissé erőltetettnek és öncélúnak hathatna célnyelvi rekonstruálásuk egyidejű kísérlete. Így viszont olyan fordításszöveg jön létre, amely a jegyzet nélkül nem feltétlenül állna meg önmagában, sőt, csak az tudja igazán értelmezni, aki képes a kommentár mentén összeolvasni a latinnal – ám aki idáig merészkedik, bizonyára örömmel látna többet ennél.

A korábbi fordítás célzatos szójátékának helyébe többször nem lépett pontosabban találó a filológiai magyarázatnak megfelelően (48–49); például magyarul a *Konrád* név sehogy sem kötődik a kunyeráláshoz.[7] A magyar vers olvasója a jegyzetből fejtheti vissza *Basinus* kezdő névbetűje elhagyásának értelmét is (153), maga a sorpár részben latin maradt. A feladat nehézségét egyébként jól érzékelteti a jegyzetben közölt korábbi fordítás Csorba Győzőtől, aki *Szamárdy*t írt, valamint a martialisi mintanevek: Cinna(mus) és Fur(ius). Gyakorlatilag visszaadhatatlan a *testis* szó kettős, jogi és testi értelmére kihegyezett epigrammák sora (248–250), itt irizáló színezetű kiszólások közelítenek az eredeti hangulatához. Bizonyos esetekben azonban egyetértek Csehy Zoltánnal, aki azt írta a „pici menta" alkalmazásáról a Cicerót nyugtalanító *menta pusilla* (avagy *mentula*)[8] gyanánt (e kiadásban 218–219), hogy itt „maga a műfordítói aktus lényegében nem is megy végbe".[9] (Bár egy korábbi fordításban a „csöpp felmeredő" még annyira sem megoldás, mint ez.)

Hogyha viszont a fordítás elsődleges funkciója, hogy lehetőleg minél pontosabb magyar megfelelőként segítse az eredeti mű megértését – mint az elmúlt évszázadok oly számos bilingvis kiadványában –, a metrikus fordítás néha akadálya is lehet a tiszta, természetes magyar szöveg létrejöttének. Megkockáztathatjuk, hogy nyelvileg talán sikerültebbnek hat a *Nec bene, nec vere…* kezdetű, 32. epigramma magyarázata, mint a közölt fordítás.[10]

Szívből megőrzendőnek tartva a formahű fordítások hagyományát – sőt, éppen ezért – érdemes talán elgondolkodni azon, vajon minden esetben feltétlenül indokolt-e a régi fordítások megtartása, még ha nem is szorulnak filológiai korrekcióra vagy értelmi pontosításra. Bár a legégetőbb szükség az iskolai kánonban alapvető szövegek felfrissítése volt, talán más epigrammák is megérdemelték volna, hogy közelebb kerüljenek olvasóközönségükhöz és ahhoz a Janus-hanghoz is, amelyen az újabb fordítások megszólalnak. Leginkább metrikai okokból (ami nem volna mentség, tanú rá számos remek fordítás) ebben a 2025-ös kiadásban is bizonyos epigrammák szórendje mesterkélt, idegen, töltelékszavakkal terhes; az elbeszélő múlt funkció nélküli, ám rendszeres használatának stilisztikai töltete ballasztként idegenít el az eredetiben

7 Másfelől az erőltetettség mellett alighanem az anakronizmus érzete is rövid úton űzné vissza a kuncsorgó Kun Csongort vagy L. Happolkát oda, ahonnan jöttek.

8 A *rutula* és a *mentula* „pici" cserepeikből szabadon átültetve talán lehetne *fapad* és *faszék* (?).

9 Bánosi György megoldásáról: Csehy Zoltán, „A deszexualizálástól a túlerotizálásig: A latin erotikus versek fordításának kérdéseiről", in *Papírgaluska: Tanulmányok a görög és latin klasszikusok fordításáról*, szerk. Hajdu Péter és Polgár Anikó, Pont fordítva 2, 145–174 (Budapest: Balassi Kiadó, 2006), 167.

10 „ámde valós, firkász, így ha nevez valaki" (Bánosi György, 43.)

nem archaizáló szövegtől.[11] Friss és évszázados magyarítások kerültek egymás mellé, és talán jót tett volna, ha tarka variabilitásában is valamelyest egységesebbé simul a kötet.

A szójáték megőrzésére törekvő fordítások jóval ritkábbak. Megmaradt a korábbi kiadásokból Weöres Sándor megoldása a bárdság és a bárgyúság közti mezsgyén méltatlankodó Róbertre (*bardus*, 50–51). A metafora vagy kétértelmű szó bővítő kifejtése is jellegzetes stratégia. „Carbo, szén a neved, szén vagy" – fordította Bánosi György (77); a *Barbara mater* kifejezés kettősségét (272–273) pedig Kardos Tibor tolmácsolta kifejtve. Ha így járunk el, bár megmarad a szójáték, éppen tömör eredetijének ellenében hathat némileg erőltetettnek.

Egyes priapikus bökversek szójátékai még erősebben támaszkodnak a jegyzetre, hiszen visszaadni nem, csupán magyarázni lehet őket. A raccsoló prédikátor (109) fordítástörténeti problémáját Csehy Zoltán is fejtegette.[12] A *pedico* és *praedico* igékre épülő magyarázat a 100. epigrammánál olvasható, a füzér többi darabjánál (101., 102., 103., 104.) erre már nincsen visszautalás, így a figyelmes olvasóra hárul, hogy az azonos téma variációiként olvassa őket.

Az erotikus epigrammák, s közülük is leginkább a „hírhedtté vált" (199) Ursula-sorozat, többségükben új fordítást kaptak. Stilisztikai okokból is, de talán még inkább azért, hogy a félreértéseket az irodalmi hagyományba ágyazottság hangsúlyos bemutatása állíthassa helyre. A korábbi fordítások újraközlésénél azonban e téren is jelen van bizonyos eufemizáló szándék: az *In cinaedum furacem* címet *Egy tolvajra* alakban olvashatjuk; az eredeti vers kendőzetlenebb megfogalmazásának pedig kissé élét veszi[13] a *megrak* ige. (48–49.) A jegyzetben is megmaradt a *kinaidos*, mintegy „megkímélve" a latinul (még) eléggé nem tudó olvasót.

A címek terén máshol is akadnak látványos eltérések. Bár az utószóból világossá válik, hogy nem szerzői, hanem később adott címek ezek (38–39), mégis felvetődik, hogy hibás címzettattribúció esetén mi indokolja a régi cím meghagyását.[14] Hasonló a helyzet a bolond (vagy pedig halott) Anellusszal. A jegyzet a szamárság felé billenti el az olvasatot (79), összhangban a címzettről szóló másik epigrammával, a magyar cím viszont *A halott Anellushoz* maradt.[15] Kommentár nélkül maradt az *Optat amici complexus*, illetve *Görögből* címpár (78–79) és a hangsúly máshová helyeződése az *In Theodorum – Ambrusról* esetében. (134–135.)

A műfordítást tolmácsoló, arra reflektáló jegyzetek minden esetben gazdagítják a szövegkiadás olvasatát, akár a fordítások javításáról, akár dicséretéről van szó. Felhívják például a figyelmet Kálnoky László bravúros megoldására, mikor a 420. epigramma fordításába beleszőtte az *Osztályrészem* fordulatait, hogy a részlet horatiusi voltát érzékeltesse. (474.) Máshol is nyílna alkalom kiváló megfogalmazások hasonló kiemelésére; ám ezek ritkasága mellett ki kell térnünk arra is, hogy számos ízben lett volna indokolt a fordítás teljesebb helyreigazítása, ez azonban olykor háttérbe szorult. Visszafogott, implicit igazítás a „spanyol költőre" a latin eredeti megfogalmazását idézve *Hispanus vates*ként utalni. (255.) Az eufemizmus részleges, elliptikus korrekciójára kerül sor a 152. versnél: a régi Róma romlottságának példái „a fordításban sajnos

11 Csak egy példa: „és gyülölém hevesen én a saját koromat" (*nostri temporis hostis eram*, Hegedűs István fordítása, 69).

12 Csehy, „A deszexualizálástól…", 156, 166.

13 Egy másik irodalmi tolvaj meglakolása juthat eszünkbe, aki e szó alatt értve kiadós verést kapott: „Megrakott, hogy minden csontom / Ropogott." (Petőfi Sándor: *Szeget szeggel*)

14 Magyarul „Philelphushoz", latinul „Ladislao Vetesio […]". (499.)

15 Kurcz Ágnes fordításában. Latinul *Ad Anellum Morenum*, egy kéziratban *mortuum*.

elsikkadnak", azonban bővebb kommentár nélkül örökítve tovább a magyar szöveg változatlan marad.[16] Bizonyos kontrasztba állítható e jelenséggel, hogy a jegyzet (393) nem tért ki a fordítás eredetiétől eltérő hangoltságára, ahol az ellenkező irányú volt, ugyanis semmi sincs az eredeti latin szövegben, ami indokolná a Csorba Győző fordításaiban szereplő *Antalkám*, *fiúkám* megszólításokat (355. és 356. epigramma).

Másutt nehezen olvasható ki az alapos jegyzettel alátámasztott tartalom magából a magyar fordításszövegből: az alighanem metrikai okból használt *kurta* jelző enyhén pejoratív, s így nem adja vissza a *brevitas* kettős megítélését, az epigrammánál éppenséggel elvárt erény voltát.[17] A Leonellóhoz címzett alkalmi epigrammák sorának tematikus kapcsolatát elhalványítja, hogy a labda képe helyett Berczeli Anzelm Károly közölt fordításában „mint aki szórakozik" olvasható csupán (128); Jankovits László új fordítására, mely a kötet általa jegyzett előszavának mottójaként szerepel, nem történik itt utalás, pedig több fordítás együtt olvasása mindig igen tanulságos.

Elvitathatatlan érdeme a bilingvis kötetnek, hogy több kanonikus, már a középiskolában is értelmezendő vers új, pontosabb magyar szöveggel jelenik meg, és válik könnyen hozzáférhetővé a gyűjteményes kiadás részeként. A *Névváltoztatásáról* Csehy Zoltán új fordításában már megjeleníti az interpretáció számára mind az olvasó megszólítását, mind pedig azt, hogy a múzsai újrakeresztelés *erővel* történt; Berczeli Anzelm Károly ismert fordítása „az eredeti gondolatoknak egyik rétegét sem tudta hűen visszaadni". (174–175.)

A *Pannónia dicséretét* Török László tolmácsolta újra. (55.) Berczeli memoriterként bevésődött soraihoz képest értelmező összehasonlításra hív az új megoldás és elemző kommentárja. Szó szerinti prózafordítást is olvashatunk itt, amelyben hangsúlyt kap a küldés mozzanata *(missa)* és a haza megszólításának gesztusa is. Az antik előzmények felidézése ismét tudatosítja, hogy Itáliában tette sajátjává Janus azt a hangot, amelyen hazájához szól; a könyvküldés mögött pedig felsejlik a hispán Martialis és a Tomiba száműzött Ovidius testvéri alakja. Mindez csak a kommentárral együtt olvasva válik világossá, az új fordításban nem jelennek meg ezek az árnyalatok. Feltűnik viszont sűrű konnotációival együtt az eredetiben nem szereplő, s így talán némileg vitatható *váteszi* szó, feltehetően azért, hogy a *géniusz*nak korlátot és irányt szabjon.

Mindannyiunk Janus-képének alapja kétségtelenül az *Egy dunántúli mandulafáról* elemzéséhez kapcsolódik legszorosabban. Az új fordítás – Török László és Bánosi György munkája (431–434) – az epigramma körüli szakirodalmi diskurzusra épül. Jankovits László elemzése feltárja a Weöres Sándor-fordítás – az eredeti szövegtől eltérően – elégikus olvasatának hatását a vers értelmezési hagyományára, a fa öngyilkos türelmetlenségének és pusztulásának narratíváját a dac és a természet törvényein végül diadalmaskodó költészet képévé alakítva.[18] Erre az értelmezésre reflektál Török László is.[19] Az új fordításban tehát éppen a tél nyitja meg a mandulafa rügyeit. Ha van rá lehetőség, a vers tanításakor a legérdekesebb a fordítások kontrasztja volna. A *várakozás Démophoón után*[20] első hallásra egybecseng a mitológiai történettől sem idegen *vágyakozás valaki után* kifejezéssel, s ez kissé megzavarhatja az olvasót, még ha utóbb egyértelmű

16 „nunc fellat nemo" ~ „senki se csal meg mást" (156–157.) Zala Mária fordítása.

17 „Ám ami csapnivaló, kurta hogyan lehet az?" (90–91.) Kurcz Ágnes fordítása.

18 Jankovits László, „A diadalmas mandulafa", *Jelenkor* 55, 11. sz. (2012): 1113–1119, 1113.

19 Török László, „Amygdala triumphans", *Jelenkor* 56, 3. sz. (2013): 289–293, 289.

20 „vagy te gyülölsz már / minden várakozást Demophoonod [sic!] után?" (433.) Török–Bánosi-fordítás.

is, hogy az *után* nem a *várakozás* bővítménye. Ezen a ponton némileg szerencsésebbnek érzem a „vagy valamennyi / késlekedést gyűlölsz Démophoónod után?" megoldást.[21]

A középiskolai tananyagban olykor helyet kap a *Szilviához* címzett epigramma is. Kiválóan alkalmas volna arra, hogy a jegyzetekkel kiegészülve szemléltesse, hogy Janus epigrammái számos esetben sokkal inkább irodalmi toposzok újraalkotásai, mintsem személyes benyomások, hiszen a motívum azonosítható Diogenés Laertiosnál (185),[22] s így világossá válik a beszédhelyzet antik eredete és konstruáltsága, akárcsak más epigrammák esetében, ahol megállapítható, hogy nemcsak fordulatok, szerkezeti megoldások és csattanók vezethetők vissza Martialisra, hanem egész alakok felléptetése is. Más verseknél ugyanakkor szükségessé teszi az életrajzi olvasatot az említett barátok, tanárok, mecénások kiléte és történeti szerepe. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Janus költészete egy ilyen kiadásban felmutatva egyszerre teszi egyértelművé a történeti kontextus megkerülhetetlenségét, amely egyúttal megmagyarázza az intertextuális „legózás" oktatás- és irodalomtörténeti motiváltságát is. Ezt a költői eljárást csak egy ilyen – bilingvis és kommentált – kiadással lehet megmutatni latinul nem tudó diákoknak, hallgatóknak.

Paradox módon a kétnyelvű kiadás éppen arra irányítja olvasója figyelmét, hogy Janus e két arca mennyire nehezen kerül összhangba, és hogy milyen összetett, nehéz és felelősségteljes a fordító feladata. A bilingvis kötet használata kétirányú lehet: olykor éppenséggel a latin verssel együtt szemlélve tárulnak fel a szöveg kulcspontjai, amelyek megvilágítják a magyar szöveget mint megoldást. Számos epigramma csaknem lefordíthatatlan. A jegyzet mintegy moderátorként köti össze az egymásnak felelgető oldalpárokat. A kétnyelvű olvasat teljességéhez elengedhetetlen a kommentár tere mindazon reflexiók számára, amelyeket a fordításmű korlátozott terjedelme bár el nem bír, mégis megkíván, akár árnyalatnyi, érzékeny összehasonlító megfigyelések, akár egy-egy sor pontosító-helyesbítő prózai interpretáció formájában. A bilingvis könyvkiadás hagyományában sem volna példa nélküli egy olyan hármas osztatú rendszer, amelyben a műfordítás mellett minden egyes műnél egy szó szerinti prózafordítás is helyet kap. Érdekes gondolatkísérlet volna, és illeszkedne a műfordítást tehermentesítő-kiegészítő kommentár koncepciójához, ám ha csak harmadával nehezebb volna, az olvasó tán már nem bírná el e zsönge *libellus*t, mely kiváló alapot biztosít a majdani, még teljesebb újjászületések számára, melyeket első költőnk századról századra méltán megérdemel.

21 Jankovits-fordítás („A diadalmas mandulafa").

22 Több fordítással lásd: Csehy, „A deszexualizálástól…", 163.